

воспринимает модернизацию негативно, чем вторая категория респондентов. Во многом это связано с болезненным восприятием коренных реформ прошедших в 90-х годах 20 столетия, которые развивались под грифом модернизации общества.

Проанализировав полученный результат авторы пришли к выводу, что респонденты считают модернизацию независимым двигателем, развивающимся в соответствии со своими законами и закономерностями. Также получив негативный опыт развития модернизации, респонденты негативно воспринимают данное понятие ввиду большого негативного опыта проведенных реформ в 90-х годах 20 столетия.

М.М. Красиков,
професор НТУ «ХПИ»,
канд. філол. наук
(м. Харків, Україна)

**ПРЕЗУМПЦІЯ ДОБРА У ТРАДИЦІЙНІЙ
НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНЦІВ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 2017 р.)**

У статті аналізуються зафіксовані автором переважно у Закарпатті українські звичаї, в основі яких – віра у переможну силу Добра, ствердження цінності Життя як Абсолютного Блага.

Ключові слова: традиційна народна культура, українці, Закарпаття, аксіологія.

В статье анализируются зафиксированные автором преимущественно в Закарпатье украинские обычаи, в основе которых – вера в победу сил Добра, утверждение ценности Жизни как Абсолютного Блага.

Ключевые слова: традиционная народная культура, украинцы, Закарпатье, аксіологія.

The article analyzes the Ukrainian customs observed by the author primarily in Carpathian Ruthenia (Zakarpattia), and based on the faith in the victory of the forces of Good, upholding the value of Life as of being Absolute Good.

Keywords: traditional folk culture, Ukrainians, Zakarpattia, axiology.

Аксіологія буття українського селянина – проблема, що залишається актуальною й сьогодні, оскільки, незважаючи на глобалізаційні процеси, які відбуваються в Україні, мільйони людей усе ще знаходяться під впливом норм і традицій народної культури, яка, власне, і формує їхню ідентифікацію як українців.

Ціннісні критерії життєвого світу людини української традиційної народної культури, здавалось би, досліджені в

достатній мірі, починаючи з праць М.Сумцова і В.Гнатюка і закінчуючи найновішими виданнями, зокрема п'ятитомником «Народна культура українців: історико-етнологічне дослідження» за редакцією М. Гримич. Низка наших праць також присвячена в тій чи іншій мірі різним аспектам народної аксіології [14, 15]. Однак не так багато сучасних студій, які б розглядали цю проблему на основі найновіших польових матеріалів, тобто її актуальний стан. А нові зрізи народної аксіології вкрай важливі, оскільки як регіонально, так і хронологічно мотиви і критерії оцінки поведінки людей відрізняються часом суттєво.

У даній роботі ми торкнемося лише одного аспекта проблеми, розглядаючи світ повір'їв і звичаєвості населення Рахівського району Закарпатської області та с. Яблуниця Яремчанської міськради Івано-Франківської області. Цей аспект – фундаментальні моральні категорії Добра і Зла. Звісно, народ осмислює їх не теоретично, а суто практично: **уявлення про Добро і Зло, про хороше і погане для людини і суспільства латентно присутні у безлічі повір'їв, ритуалів і приписів.** Причому можна констатувати *презумпцію добра* у народній культурі, оскільки віра у перемогу доброго начала в кожній людині і добра у різноманітних суспільних колізіях лежить в основі традиційного світогляду.

Звісно, у свідомості багатьох віруючих людей (а їх у Закарпатті і Прикарпатті абсолютна більшість) уособленням добра

є Бог, а зла – Диявол. І останній – частий гість у будь-якій хаті. Наприклад, на Рахівщині, коли загубилася якась дрібна річ (ключі, обручка, прикраси, ножиці...), перевертають стакан (рідше – горнець) на порозі (на підвіконні, на столі, біля ніжки столу або взагалі будь-де) – і річ через деякий час знаходиться. Більшість інформантів не можуть пояснити, чому саме так треба робити у даному випадку, однак нам пощастило одного разу записати пояснення цих магічних дій: «То дявіл ховає, а як його прикладеш – вертає, аби його пустив з-під стакана» [1]. Власне, в усіх регіонах України є уявлення, що річ, яка пропала в хаті, сховав чорт або домовик, – і до нього безпосередньо звертаються (наприклад: «Чорт, чорт, пограй та віддай!»), виконуючи ті чи інші дії, однак уявлення, що «нечистого» можна впіймати звичайним «погаром» (стаканом), такою собі «диявололовкою», і примусити таким чином віддати потрібну річ, – це виключно закарпатське «ноу-хау».

Диявол (Сатана) сприймається селянами абсолютно буденно, його присутність у хаті майже обов'язкова, з ним поводяться, як з домашньою тваринкою (кішкою чи собачкою) або малою дитинкою, яка повсякчас здатна зробити якусь шкоду. Наприклад, «гойдати пусту колиску – дитина може заслабнути або там Сатан сів й хоче аби поколисався» [10]. Загальновідома заборона – сидючи на лавці, гойдати ногою (ногами). В усіх регіонах України її пояснюють однаково: чорта гойдаєш. Закарпатці кажуть: «Гойдаєш ногою – дьявола колишеш, пропав би!» [12]. Характер у цього

домашнього чорта надзвичайно грайливий. Цей демонологічний персонаж не викликає страху, з ним спокійно співіснують, хоча й намагаються обмежити його активність або «домовитись» (і врешті-решт обдурюють його).

Бог же уявляється як **найвищий арбітр**. Наприклад, якщо пропала не дрібничка, а машина чи велика сума грошей, то вважається, що Бог повинен виявити і покарати крадія. На Закарпатті «ідут давати дзвонити опівночі в церкву, щоб Бог виявив шкоду. Берут церковника, щоб три рази у дзвін задзвонив» [1]. Іноді вважається, що сама людина повинна задзвонити у дзвін – тоді, «кажуть, що виявляється шкода» [1]. Відбувається це протягом тижня. Нам розповідали чимало історій про те, як на 2-й-3-й день після нічного візиту до храму знаходилася пропажа.

Звісно, Бог також – могутній **регламентатор правильного життя**. Релігійно налаштовані люди старшого віку, за давньою традицією, не святкують свій день народження, тим більше не влаштовують застілля. Пояснюють це різними причинами. У с. Лазещина нам трапилося таке пояснення: «У день народження Псалтир найміть, а справляти – гріх, бо Іоанові Хрестителю на день народження царя голову відрізали – і тоді Бог наказав: гріх справляти день народження!» [1].

Найвищим гріхом вважається робота під час християнських свят і недотримання певних правил поведінки у ці дні [див.: 14, 15]. Зокрема, у день свята Всічення голови Іоана Хрестителя

(«Головосіка») у багатьох селах по всій Україні забороняється брати до рук ножа, а тим більше різати щось кругле, що нагадує голову (капусту, картоплю, кавун, буряк, цибулю...). На Рахівщині до цього додають такі «табу»: «На Главосіка із тарілки їсти не мож... Садовину – кругле – нич не мож їсти у цей день» [1]. Усе це асоціативно пов'язується з трагедією, що сталася з біблійним персонажем. Бог у даному випадку вимагає від віруючих співчуття Іоанові, емпатії, а за нехтування цим принципом може покарати каліцтвом [див.: 14]. Євангельські події (звісно, у народно-апокрифічному тлумаченні) впливають і на ставлення віруючих до істот, які згадуються у народних апокрифах. Наприклад, «павука гріх вбивати. Як тікали Божа мати з Ісусом, вони сховалися в печеру, а павук заснував прохід. Погоня біжала і вирішила, що тут нікого нема» [2].

Тільки правильна поведінка під час свят та родинних ритуалів несе добро людям. Наприклад, на Благовіщення «треба дати яйце за простибі [за Царство Небесне рідним небіжчикам – М.К.] – яструб не буде хапати курей» [1]. Але є ще й інші прескрипції – моделі правильної поведінки для досягнення бажаної мети: «Щоб яструб не бив курей, не давай яйці у понеділок, у середу, у п'ятницю, неділю. Це дні пісні, божкові, неділя – не божкова, це свято» [3]. «Курей на Свят-вечір закривали в бочку, скриню, щоб їх яструб не бив» [8]. «Худобу закривають на Свят-вечір і кажуть: „Я не сей замок замикаю, але від своєї худоби пазурі,

паші звірки замикаю на цілий рік”. І закриває на скобу або ключку (замок залізний не вішають на хлів)» [1]. Інший варіант замовляння (промовляється 3 рази): «Як ви тут закриті, так би всі ваші хижаки були закриті від вас» [11]. Це яскравий зразок імітативної магії, поєднаної з ініціальною. Тут важливі не тільки самі дії, а й час, коли вони виконуються. Справа в тім, що відлік часу у народній культурі йшов не стільки від Нового року до наступного, скільки від Різдва до Різдва, і, згідно з ініціальним принципом, у сакральний час можна «запрограмувати» бажане майбутнє.

Перед тим, як у Свят-вечір сідати за стіл, деякі господарі замикають хату «від недобрих людей» [2], щоб злодій не зайшов до хати протягом року. Мотиви замикання хати можуть бути й іншими: «Кажуть, що на Свят-вечір позакривати всі двері, всі брамки – аби нечистий не зайшов на вечерю. І худобу всю закривають» [4]. «Я замикаю [на Свят-вечір – М.К.] колодков шталів [стайню – М.К.], аби не мали моці відьми озьмити від корови манну [вершки, жирність молока – М.К.] [5].

Утім, далеко не в кожній родині закривають хату у Свят-вечір, «бо це такий вечір, що всі мають заходити» [3], і це теж своєрідна магія: у даному випадку добрі люди відвідуватимуть господарів протягом року. «На Свят-вечір двері не закривають, щоб цілий рік люди ходили, *добро заходило* (курсив наш – М.К.). Худобу не закривають» [7].

Успіх у найголовніших для господарів справах досягався завдяки такому свят-вечірньому ритуалу: «Якщо майстер майстрував сокирою – клав її під стіл, як мав коней – обв'язував ніжки стола по колу ланцом – ніби ноги коня, а в середину клав сідло, упряж. Як газдиня вишивала – клала клаптик полотна, голки, нитки. Хто по чому спеціалізувався – ставив своє знаряддя під стіл. Стояло до Водохреща» [2]. «Кладуть під стіл [на Свят-вечір – М.К.] сокиру, пилку, гіблик [рубанок – М.К.] столярів – аби не різалися [4]. Є й інші мотивації: «Як чоловік робив в лісі, клали на Свят-вечір під стіл сокиру – аби хвороба не була доступна всій родині. Вона лежить три дні – і виносять»[6]; «В Ясінях косу під стіл клали на Свят-вечір, щоб легше кішне [косовиця – М.К.] йшла, і сокиру – щоб легше нею робота йшла» [8]. Стіл найчастіше перев'язують мотузкою – «щоб всі держалися купи, як чотири ніжки, щоб вся родина була завжди разом»[3].

Привернення добра – лейтмотив більшості ритуальних дій. Віра у те, що все буде добре, базується на тому, що людина виконує те, що санкціоноване традицією і, відповідно, є складовою народного досвіду, тобто мудрості.

Іноді це привернення добра набуває доволі екстравагантних форм. Є на Рахівщині звичай, який нам не зустрічався в інших регіонах: «Чорною ниткою міряли мерце і клали [нитку – М.К.] в шуфлядку. По усьому тілові по колу обмірювали з ніг і з лівого до правого боку» [1]. У чому сенс цього ритуалу – з'ясовується з

наступного запису: «Тіло міряють чорною ниткою з вівчої шерсті (мама вмерла – чоловік міряє і діти, а як дитина помирає, мати міряє; я міряла) і кладуть в комору. Міряють 3 рази з голови до ніг, а потім впоперек, і 3 рази кажуть: „Тіло до землі – щестя мені!“ Нитка ця просто на щестя стоїть, аби щестя не пішло з мертвим» [4]. Іноді використовують цю нитку як лікувальний засіб: «як напудила [налякалась – М.К.] дитина – оберти лице тією ниткою» [5].

Закарпатська поховальна обрядовість акцентує увагу не тільки на захисті живих від негативного впливу небіжчика, а й від суму за ним: коли винесуть тіло з кімнати, «родичі замикаються у кімнаті, не виходять одразу і дивляться через вікно – аби не сумували за нев. А відтак виходять» [1]. «Родина не виходить одразу за небіжчиком, а дивиться на сонце – аби людина не була сумна, аби була весела, як сонце» [9]. «І як ховають, не дивляться в яму, а дивляться на сонце, аби не сумувати. Кидають землю 3 рази, не дивлячись униз. Як жінка овдовіла, першим чоловік любий повинен зайти у хату після похорону» [1], щоб вона знайшла собі пару і вийшла заміж.

У багатьох регіонах України, за нашими записами, звичай знімати зав'язки з мертвого (з рук і ніг), розв'язувати все на ньому зазвичай пояснюють тільки тим, щоб йому на тому світі усе розв'язано було, тобто щоб йому було добре. Однак в прикарпатському селі Яблуниця ми зафіксували таке пояснення: «На мертвому не зав'язують хустку, шнурки, щоб родичам не зав'язалися їхні прибутки, достаток» [2]. Є й інше тлумачення: «На

мертвому розв'язують зав'язки, аби в родині не були „зав'язані” – аби були умственно розвинуті» [6]. «Зав'язки на сорочці мерця, на обуві шнурки, пугвички на брюках розстібають – аби дома тобі не було мертво, аби рідним не було зав'язано» [5]. У Лазещині ми записали дуже рідкісний спосіб використання зав'язок (які зазвичай кладуть у труну): «Розв'язують ноги мерцю і носять в кармані, аби тобі сі водило [везло – М.К.]. Це як мати, батько або дружина помре. Мій чоловік зберігав ниточку від першої дружини. Я питаю:

– Чого ти носиш?

– У дружини добре велося, а мені може бути наоборот» [13].

Найчастіше ж ці зав'язки використовують іншим чином: «Як корова б'є, в'язати їй на ноги треба, аби тихо стояла, як мертвець» [4]. Є й таке їх магічне використання: «З мерця обв'язки з рук, ніг розв'язувати треба. Їх уживають – як хочеш, щоб чоловік був послухний, усе робив – у воротник можна вшити, і він підчиняється» [9]. Коли чоловік б'є дружину, дітей, «шпаргу з мертвого (ниточку з неї) зашивають в сорочку чоловіка (щоб він не знав) і кажуть: „Аби тобі так руки зав'язані були, аби ти не пив, як той не п'є“» [3].

Ми розглянули лише деякі аспекти народної аксіології, що стосуються проблеми Добра і Зла, але й цей матеріал дає підставу стверджувати, що *традиційна культура українців давно виробила різноманітні способи діалогу з тим, що загрожує негативними наслідками, вона просякнута оптимізмом і вірою у те, що ніяке*

горе, навіть смерть рідних, не повинно робити людину нещасною, що цінність життя, достойного і щасливого, – це Абсолютне Благо, найвище Добро, і усвідомлення цього повинно лежати в основі кожного вчинку людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Записав М.М. Красиков 20.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Досі Іванівни Шап'юк, 1935 р. нар., освіта 11 кл., місцевої.

2. Записав М.М. Красиков 21.07.17 у с. Яблуниця Яремчанської міської ради Івано-Франківської обл. від Марії Михайлівни Кравчук, 1980 р. нар., освіта 11 кл., нар. і жила у с. Ворохта Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл., з 2000 р. живе у с. Яблуниця.

3. Записав М.М.Красиков 22.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Василини Дмитрівни Оленічук, 1945 р. нар., освіта 11 кл., місцевої.

4. Записав М.М. Красиков 16.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Одарки Михайлівни Вербицької, 1962 р. нар., освіта 10 кл., місцевої.

5. Записав М.М. Красиков 15.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Мирославівни Семенюк, 1948 р. нар., освіта 10 кл., місцевої.

6. Записав М.М. Красиков 18.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Анни Іванівни Петрюк, 1937 р. нар., освіта 8 кл., місцевої.

7. Записав М.М. Красиков 16.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Анни Миколаївни Андрухович, 1958 р. нар., освіта 10 кл., місцевої.

8. Записав М.М. Красиков 7.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Костянтина Вікторовича Правдюкова, 1977 р. нар., освіта 9 кл., місцевого.

9. Записав М.М. Красиков 7.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Василівни Правдюкової, 1940 р. нар., освіта 4 кл., місцевої.

10. Записав М.М. Красиков 14.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Василюни Михайлівни Лорізяк, 1932 р. нар., без освіти, місцевої.

11. Записав М.М. Красиков 19.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Антона Васильовича Романюка, 1936 р. нар., освіта 8 кл., місцевого.

12. Записав М.М. Красиков 18.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Олени Дмитрівни Копанчук, 1934 р. нар., освіта 2 кл., місцевої.

13. Записав М.М. Красиков 20.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Василюни Олексіївни Теміцької, 1934 р. нар., освіта 4 кл., нар. і жила у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл., з 1985 р. живе у с. Лазещина.

14. Красиков М.М. «Карательні празники» : семантика наративів (За матеріалами фольклорно-етнографічних експедицій по Слобожанщині) – [Електронний ресурс]: http://www.etnolog.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=110&Itemid=57

15. Красиков М.М. Украинские поверья о Михайловом Чуде / М.М. Красиков // Живая старина: журн. о рус. фольклоре и традиц. культуре. (Москва) – 2004. – № 3. – С. 13–16.

Марційчук Ю. І.,
кандидат культурології, старший
викладач кафедри культурології